EVOLUȚII LEXICALE ÎN TRADUCEREA TEXTELOR BIBLICE ROMÂNEŞTI – CÂTEVA ASPECTE[1]

VERONICA OLARIU[*]

1. INTRODUCERE

În procesul de modernizare a limbii române literare, traducerile biblice au constituit un pilon important în formarea, normarea și consolidarea vocabularului. Într-o epocă în care limba literară modernă se afla în plină etapă de constituire, textele sacre au reprezentat nu doar un cadru de expresie pentru concepte religioase și morale, ci și un spațiu privilegiat pentru fixarea unor forme lexicale, contribuind astfel în mod decisiv la dezvoltarea valenţelor expresive ale limbii române.

Prima traducere integrală a Bibliei în limba română, Biblia de la București (1688), cunoscută și sub numele de *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, a reprezentat un punct de referință pentru traducerile biblice ulterioare. Importanța acestei opere culturale rămâne una majoră pentru întreaga tradiţie biblică românească, chiar dacă textul său este caracterizat prin structuri lingvistice arhaice, tributare influenţei surselor grecești și slavone, aspect caracteristic, de altfel, tuturor traducerilor românești din secolul al XVII-lea.

La mai bine de un secol de la tipărirea Bibliei de la București (1688), ediția de la Blaj (1795) marchează o etapă de tranziție în istoria limbii române literare. Format în spirit iluminist, Samuil Micu, editorul acestei noi versiuni, își asumă un rol activ în actualizarea limbajului biblic, intervenind asupra textului de la 1688 în direcţia modernizării sale lingvistice și stilistice, demers prin intermediul căruia urmărea apropierea limbajului biblic de normele limbii literare, aflate la acea dată în plin proces de consolidare. Sub influența ideologiei iluministe a Școlii Ardelene, preocupată de reafirmarea originii latine a limbii și poporului român, revizorul propune reinterpretarea filologică a textului, înlocuind sau eliminând formele arhaice și obscure, considerate improprii contextului cultural și lingvistic de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În acest sens, Biblia de la 1795 depășește cadrul strict religios, căreia i se subsuma

[1] Articol elaborat în cadrul proiectului de cercetare „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică” (nr. 010301) de la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Universităţii de Stat din Moldova.

[*] Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Universităţii de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova (olariu09@gmail.com).

ALIL, t. LXV, 2025, București, p. 17–34
https://www.doi.org/10.59277/ALIL.2025.02

în calitatea sa de text biblic, și devine un instrument de reformă lingvistică, marcând un moment important în procesul de înnoire a structurilor limbii române.

În raport cu ediţiile precedente, Biblia de la Sankt Petersburg (1819)[2] se remarcă printr-un efort moderat, dar conștient de modernizare, manifestat atât la nivelul sintaxei textului, cât și în actualizarea selecției lexicale, în acord cu noile realităţi culturale ale epocii. Revizorul celei de a treia versiuni românești a textului biblic nu se rezumă doar la preluarea tradiției textuale, ci realizează şi o selecție și o adaptare terminologică, înlocuind termenii arhaici sau regionali cu forme moderne. Textul din 1819 se remarcă, astfel, printr-un caracter mai modern la nivel lingvistic față de versiunile anterioare, Biblia de la București şi Biblia de la Blaj, reflectând preocuparea revizorilor pentru redarea unui conţinut mai accesibil cititorului de la început de secol al XIX-lea. În aceste condiţii, Biblia de la Sankt Petersburg se poziționează în tradiția biblică românească ca o versiune care actualizează și rafinează limba română în care a fost scrisă, motiv pentru care a accepta opinia conform căreia versiunea textului biblic de la 1819 este doar o „copie" a versiunii din 1795[3] ar subestima în bună parte laboriosul proces redacțional întreprins de revizorii săi, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și egumenul Varlaam al Mănăstirii Dobrovăț.

2. CADRU METODOLOGIC

În lucrarea de față, Biblia de la Sankt Petersburg (B 1819) va constitui obiectul principal al analizei noastre, în cadrul unui demers comparativ în care vor fi atrase şi versiunile anterioare: Biblia de la București (B 1688), Biblia de la Blaj (B 1795) sau textele manuscrise (ms. 45 și ms. 4389[4]), cu scopul punerii în evidenţă a dinamicii procesului de transpunere în limba română a textului biblic, precum și sursele primare (gruaginta, Vulgata, Biblia Elisabetană și Biblia de la Ostrog), în calitatea acestora de instrumente de control, cu o importanță majoră în traducerea textului biblic românesc. De asemenea, am inclus în cercetarea noastră și versiunea lui Șaguna, pentru a analiza

[2] Biblia a fost editată la Sankt Petersburg, în anul 1819, sub îndrumarea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, cu sprijinul Societății Biblice Ruse, care era o filială a British and Foreign Bible Society. Revizuirea și corectura textului s-au realizat cu ajutorul egumenului mănăstirii Dobrovăț, Varlaam (vezi Olariu 2019: 28–30; cf. Stadniţki 1894: 356–357, Ciobanu 1992: 44–45, Mateevici 1993: 385–386; Păcurariu 1993: 60).

[3] Vezi Olariu 2019 și Olariu 2024, unde, pe baza unor analize comparative de text, am susținut și argumentat că această versiune reprezintă o revizuire atentă a Bibliei de la Blaj, context în care au avut loc numeroase intervenții lexicale, ortografice și redacționale. La realizarea ediției de la 1819 s-a utilizat cel puțin o sursă slavonă – cel mai probabil Biblia Elisabetană („Elisavetinskaya Biblia") sau una dintre reeditările acesteia aflate în circulație în acea perioadă –, precum și un text ebraic, fapt ce transpare atât din alegerile lexicale ale diortositorilor, cât și din restructurarea unor pasaje problematice în raport cu tradiţia biblică existentă la acea oră în cultura română.

[4] Utilizarea de-a lungul timpului a ms. 4389 în analiza comparativă a B 1819 cu celelalte versiuni ale textelor biblice românești ne-a ajutat, într-o primă fază, la stabilirea faptului că a existat o sursă suplimentară de origine slavă pentru textul de la Sankt Petersburg, complementară versiunii de la Blaj. O primă ipoteză a reprezentat-o Biblia de la Ostrog, ca urmare a faptului că acest text a fost folosit în traducerea păstrată în ms. 4389. Cercetări suplimentare ulterioare ne-au condus la sursa directă folosită ca model pentru B 1819, și anume Biblia Elisabetană.

dacă și în ce măsură textul Bibliei de la Sankt Petersburg a exercitat vreo influență asupra acestei ediții.

Abordarea adoptată în demersul de față este una filologică, cu o componentă lingvistică de tip comparativ-descriptiv, ce vizează identificarea și analiza unor termeni specifici, cu scopul surprinderii dinamicii lexicale la nivelul stilului biblic. Comparația textuală a traducerilor biblice oferă multiple avantaje analitice, precum controlul inovațiilor lexicale şi semantice, urmărirea evoluției acestora în variantele succesive ale textului biblic, stabilirea caracterului popular sau livresc al termenilor, precum și surprinderea unor nuanțe lingvistice aparte, adesea omise de lexicografi și gramaticieni (vezi Munteanu 2008: 10–11). Acest tip de analiză urmărește să evidențieze natura intervențiilor, oferind o imagine de ansamblu asupra evoluției lexicului biblic în limba română, și permite stabilirea gradului de fidelitate a traducerilor, precum și identificarea proceselor de interferență. În concluzie, prezentul studiu urmărește compararea unor forme și sensuri din cele cinci texte examinate, aducând în prim-plan inovaţiile lexicale din textul biblic de la 1819.

3. ANALIZA LINGVISTICĂ

În acest studiu ne-am propus să extindem cercetarea la nivel lingvistic a Bibliei de la Sankt Petersburg prin raportare la tradiţia textuală biblică românească, analizând modul în care limba versiunii de la 1819 reflectă atât fidelitatea față de tradiția textuală, cât și tendințele de modernizare terminologică specifice epocii în care aceasta a apărut. În urma analizei comparative întreprinse, au fost identificate câteva tipuri distincte de intervenții în text, care reflectă preocupări din partea diortositorilor, atât de natură lingvistică şi stilistică, cât și teologică, în direcţia unei clarităţi crescute a textului editat. Aceste modificări variază de la ajustări lexicale și ortografice până la glose explicative sau interpretative, toate menite să confere un caracter cât mai accesibil mesajului biblic transmis cititorului din epocă. În continuare, vom detalia aceste categorii de intervenții, evidențiind modul în care ele au contribuit la adaptarea și modernizarea textului biblic în contextul evoluției limbii române literare.

3.1. Inovații textuale în B 1819

Un aspect important observat în cadrul analizei comparative este cel al prezenței în Biblia de la Sankt Petersburg a unor termeni noi, care nu au fost identificaţi în versiunile anterioare. Aceste inovații, cel mai adesea izolate, însă bine localizate contextual, indică o intervenție conștientă în structura lingvistică a textului B 1819, fapt ce trebuie corelat cu influența directă a unei surse slave (identificată de noi a fi Biblia Elisabetană), menită să modernizeze textul și, totodată, să-l aducă în acord cu normele biblice și liturgice dominante în spațiul ortodox al epocii.

3.1.1. Un exemplu în acest sens îl reprezintă lexemul *lêmne* din Ex., 26:37 din B 1819: *Și vei face acoperemântului cinci stâlpi de* ***lêmne*** *neputrede*, termen care nu apare în niciuna dintre versiunile biblice anterioare, nefiind înregistrat nici în

ms. 45: *Şi vei face acoperemântul cinci stâlpi neputrezi* (B 1688); *Şi vei face acoperemântului cinci stâlpi neputrezi* (B 1795); *Şi vei face acoperemântului 5 stâlpi neputrezi* (ms. 45). Termenul în discuţie îl regăsim, însă, în ms. 4389: *Şi să faci zăvêsei acoperemântului 5 stâlpi de* ***lemn*** *neputred*, fapt ce indică în cazul de faţă influenţa textului slav al Bibliei de la Ostrog. Această soluţie lexicală din B 1819 arată, de asemenea, efortul revizorilor de a conferi textului o claritate sporită, urmând modelul slav al Bibliei Elisabetane: **Й да сотвори́ши завѣсѣ пѧтьбстолпо́въ ѿ дре́въ негнiющихъ**. Menţionăm faptul că am înregistrat prezenţa termenului şi în Biblia lui Şaguna: *Şi vei face acoperemântului cinci stâlpi de* ***lêmne*** *neputrede* (B 1858).

3.1.2. Un alt exemplu elocvent privind introducerea de către editorii versiunii de la 1819 a unor termeni noi în textul biblic românesc îl constituie verbul *a răpşti* (< vsl. *rŭpŭtati, rŭpŭštą*, TDRG), din versetul Jud. 1:14, folosit cu sensul ‘a certa, a dojeni, a mustra’: *şi cârtea ea şi* ***răpştea*** *şăzând pe asin şi striga de pre asin: „în pământul răsăritului despre amiază-zi m-ai dat pre mine*” (B 1819). Prezenţa lexemului în discuţie reprezintă un element distinctiv al Bibliei din 1819 atât în raport cu versiunea care i-a servit ca model, B 1795, cât şi cu textele din secolul al XVII-lea, unde avem următoarele contexte: *şi cârtea ea şi striga de pre asin: „în pământul răsăritului m-ai dat pre mine”* (B 1795); *Şi cârtiia asupra celui de supt jug şi striga dupre juguitoriu:„la pământul de la răsărit m-ai dat pre mine”* (B 1688); *Şi cârtiia asupra măgarului şi striga de pre măgar:„la pământul de la răsărit m-ai dat pre mine”* (ms. 45); *şi iară ea deaca se sui şi şăzu pre măgar suspină* (ms. 4389). Acest fapt arată că suntem în prezenţa unei inovaţii textuale introduse deliberat de însuşi mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni[5], regăsită ulterior şi în ediţia Bibliei tipărită de mitropolitul Andrei Şaguna: *şi cârtea ea şi* ***răpştea*** *şăzând pe asin şi striga de pre asin: „în pământul răsăritului despre amiază-zi m-ai dat pre mine”*.

Precizăm că **ръпътати**, cu sensul ‘a murmura, a dojeni’, apare şi în Biblia Elisabetană, fapt ce demonstrează originea slavă a acestei opţiuni lexicale din B 1819: **и̂ роптáше (сѣдя́щи) на́ ѻ̑**. În plus, menţionăm că acelaşi termen era prezent inclusiv la nivel dialectal în Moldova şi în nordul Transilvaniei, fiind atestat încă din jurul anului 1561 la Coresi, apoi în *Cazania* lui Varlaam şi în *Viaţa şi petrecerea Sfinţilor* a lui Dosoftei (cf. DLRLV, TDRG, MDA).

3.2. Intervenţii de modernizare a vocabularului în B 1819

O altă caracteristică a Bibliei de la Sankt Petersburg constă în intervenţiile consecvente asupra compartimentului lexical. Modificările operate în B 1819 indică o strategie editorială asumată de modernizare a textului, prin înlocuirea unor termeni arhaici sau regionali, precum şi printr-o selecţie şi adaptare atentă a unor termeni, prin care editorii urmăreau atât o ameliorare semantică a textului, cât şi alinierea acestuia la norma lingvistică a epocii în care a fost publicat. Dăm în

[5] Drept argument ce confirmă supoziţia unei intervenţii personale a mitropolitului este faptul că termenul în discuţie a fost identificat de cercetătoarea Zamfira Mihail în predicile lui Gavriil Bănulescu-Bodoni (v. Mihail 2001: 62).

continuare câteva exemple care să valideze, prin comparație textuală, observațiile formulate aici.

dardă → suliță

Un prim exemplu îl reprezintă lexemul *dardă* (Ios. 8:18) din versiunile B 1795, B 1688 și ms. 45, care a fost înlocuit în B 1819 cu termenul *suliță* (< vsl. *sulica*) ‘armă de atac, formată dintr-o vergea lungă de lemn prevăzută la unul din capete cu un vârf ascuțit de fier; lance’). Înlocuirea termenului arhaic *dardă* reflectă un efort de apropiere de uzul lexical curent de la începutul secolului al XIX-lea: *„Întinde mâna ta cu **sulița** care êste în mâna ta asupra cetății, că în mâinile tale o am dat pre ea, şi cei din pândituri să se scoale degrabă din locul lor”. Şi au râdicat Iisus mâna sa cu **sulița** asupra cetății* (B 1819). Spre deosebire de B 1819, versiunile anterioare au în text doar termenul *dardă* (< magh. *dárda*, pol. *darda*, DELR) cu sensul ‘suliță (scurtă), prevăzută cu un vârf scurt’, exceptând ms. 4389, care utilizează un termen devenit între timp arhaic: *gedeaoa*: *„Întinde mâna ta cu **darda** care iaste în mâna ta asupra cetății, că în mâinile tale o am dat pre ea, şi cei din pândituri să se scoale degrabă din locul lor”. Şi au râdicat Iisus mâna sa cu **darda** asupra cetății* (B 1795); *„Întinde mâna ta cu **darda** care iaste în mâna ta asupra cetăţii, pentru că în mâinile tale am datu-o pre ea, şi ascunșii să vor scula degrabă den locul lor”. Şi-ş au rădică Iisus mâna lui cu **darda** asupra cetăţii* (B 1688); *„Întinde mâna ta cu **darda** carea iaste în mâna ta asupra cetății, pentru că întru mâinile tale am datu pre însă, şi aleșurile să vor scula de sârgu den locul lor”. Şi-ș rădică Iisus mâna lui cu **darda** asupra cetății* (ms. 45); *„Tinde-ți mâna cu **gedeaoa** carea iaste în mâna ta spre cetate, că am dat în mâna ta”. Şi-și întinse Isus mâna și gedeaoa asupra cetății* (ms. 4389).

Ediția lui Șaguna reia fragmentul din B 1819 fără modificări: *„Întinde mâna ta cu **suliţa** care êste în mâna ta asupra cetății, că în mâinile tale o am dat pre ea, şi cei din pândituri să se scoale degrabă din locul lor”. Şi au râdicat Iisus mâna sa cu **suliţa** asupra cetății*.

primb → guler

Revizorul B 1819 înlocuieşte termenul regional *primb*, întâlnit cu precădere în arealul lingvistic transilvănean (v. DLR s.v. *prim*) şi prezent în B 1795 în versetul Ex., 28:28, cu lexemul *guler*, cu o circulaţie mult mai extinsă la nivel diatopic: *având **primb** împrejurul gurii* (B 1795); *având **guler** împrejurul gurii* (B 1819). În textele din secolul al XVII-lea avem termenii *gure* și *bată*: *având **gure** împrejurul gurii* (B 1688); *având **bată** împrejurul gurii* (ms. 45); *având **bête** împrejurul gurii* (ms. 4389). Contextele redate aici confirmă preferința revizorului B 1819 pentru un termen modern, reflectând efortul acestuia de aliniere a textului diortosit la normele limbii literare specifice epocii.

a se răsipi → a se împrăștia

Și în Gen. 9:19 se poate observa această tendinţă de modernizare lexicală pusă în practică de revizorul ediției din 1819, prin utilizarea verbului *a se împrăștia* în locul

unor termeni învechiți, folosiți în textele anterioare: *a se răsipi* (B 1795), *a se răşchira* (B 1688, ms. 45) sau *a se înmulți* (ms. 4389): *Dintru aceştia* ***s-au răsipit*** *preste tot pământul* (B 1795); *Dentru aceştia* ***s-au răşchirat*** *preste tot pământul* (B 1688, ms. 45); *Dentr-aceşti trei* ***se-au înmulțit*** *prespre tot pământul* (ms. 4389); *Dintru aceştia* ***s-au împrăştiiat*** *preste tot pământul* (B 1819). Se poate observa că, dintre toate versiunile românești, cea din 1819 oferă o soluție lexicală mai apropiată de uzul modern al limbii române, care va fi preluată inclusiv de către Șaguna în ediția sa.

prinsoare → închisoare

Un nou exemplu sugestiv de aliniere lexicală a textului Bibliei din 1819 la normele limbii române moderne apare în Gen. 42:16: *Şi aduceți pre fratele vostru, iară voi veți fi la* ***închisoare*** *până ce să vor arăta cuvintele voastre de grăiți adevărat au ba.* Substantivul *închisoare*, reperat și în textul lui Șaguna, înlocuiește varianta mai veche *prinsoare* din B 1795: *Şi aduceți pre fratele vostru, iară voi veți fi în* ***prinsoare*** *până ce să vor arăta cuvintele voastre de grăiți adevărat au ba*. Substantivele în discuție au corespondente verbale în versiunile din secolul al XVII-lea: *Şi luați pre fratele vostru, și voi* ***vă legați*** *până se vor face aiêve cuvintele voastre, de grăiț adevărat au ba* (B 1688); *Şi luați pre fratele vostru, și voi* ***vă luați*** *până să vor face ivite cuvintele voastre, de grăiți adevărat au ba* (ms. 45).

lucruri → movilă

Versetul Gen. 49:26 oferă un alt exemplu în care opțiunile terminologice ale editorilor textului de la Sankt Petersburg diferă de cele prezente în textele similare anterioare: *Binecuvântarea tătâne-tău şi maicii tale mai mult s-au întărit decât binecuvântarea munților celor întăriți şi decât binecuvântările* ***movililor*** *celor vêcinice* (B 1819); *Binecuvântarea tătâne-tău şi mumă-ta mai mult s-au întărit decât binecuvântarea munților celor întăriți şi decât binecuvântările* ***lucrurilor*** *celor vêcinice* (B 1795); *Blagoslovenia tătâne-tău şi mumei tale să preaîntări pre blagoslovenia a munți întăriț pre blagoslovenii de* ***țermuri*** *vêcinice* (B 1688); *Blagosloveniia tătâne-tău şi a macii tale să preaîntări pre blagosloveni a munți întăriț pre blagoslovenii de* ***țărmuri*** *vêcinice* (ms. 45); *Blagoslovenia tătâne-tău şi mâne-ta sporind mai mult decât blagosloveniia celor ce lăcuiesc în munți întăriți şi blagosloveniia* ***dealurilor*** *celor vêcinice* (ms. 4389). Alegerea substantivului *movile* de către revizorul textului de la 1819 se poate datora influenței sursei slave, Biblia Elisabetană, unde am întâlnit termenul corespondent: **и̂ блгослове́нїи̂ холми́въ вѣ́чныхъ.** Mitropolitul Șaguna a preluat fragmentul fără modificări, menținând lexemul introdus de revizorul ediției din 1819.

3.3. Intervenții de tip glosă în B 1819

Dincolo de introducerea unor inovații sau a unor adaptări terminologice, ediția Bibliei de la Sankt Petersburg adoptă strategia textuală a glosării, ghidată de intenția revizorului de a face mai inteligibil mesajul sacru. Această practică evidențiază preocuparea revizorilor nu doar pentru fidelitatea lingvistică a versiunilor în raport

cu originalul, ci și pentru coerență discursivă și claritate stilistică, într-un moment în care limba română literară se afla în plină etapă de modernizare. În acest context, glosarea devine un element esențial în transpunerea textelor biblice în limbile moderne, traducerea reprezentând nu doar un simplu transfer lingvistic, ci și un act de interpretare și mediere culturală între textele originare şi limbile vernaculare.

Glosa este o practică traductologică veche, prezentă încă din traducerile *Septuagintei* (cf. Gafton 2012: 31–32) și perpetuată în primele versiuni românești ale textelor sacre (Munteanu 2008: 202–203). Spre deosebire de înlocuirea termenilor arhaici cu forme moderne, glosa nu suprimă lexemul vizat, ci îl însoțește prin explicații sinonimice, perifraze sau adaosuri contextuale, facilitând înțelegerea și asigurând continuitatea stilistică și doctrinară față de textele canonice anterioare.

Din perspectiva rolului lor în structura discursului biblic, glosele pot fi clasificate în câteva categorii[6]. În textul biblic de la 1819 sunt incluse adesea lexeme glosate, inserate direct în corpul textului, însoțite de explicații suplimentare, fie între paranteze, fie sub formă de note marginale. Glosele explicative constau în introducerea unor echivalențe lexicale sau parafraze cu scopul clarificării unor termeni greu accesibili, sensuri obscure etc. Acestea au adesea un caracter sinonimic, dar pot apărea și sub forma unei echivalări explicative în context, servind ca instrument de tranziție între registre stilistice, epoci lingvistice sau sfere culturale. Revizorii recurg la clarificări sinonimice, perifraze, adăugând determinanți explicativi în interiorul versetului, pentru a facilita astfel înțelegerea textului. Inserarea acestor glosări, cu funcție explicativă sau interpretativă, reflectă un demers deliberat de modernizare a limbajului biblic și de ajustare a acestuia în raport cu cerințele unui public aflat într-un proces de transformare lingvistică şi culturală.

Glosarea completivă este, la rândul său, un indicator al unei strategii de traducere elaborate, care denotă o atenție sporită din partea traducătorului față de lectorul contemporan epocii sale. Aceasta contribuie la articularea coerentă a discursului sacru, completând enunțul cu informații suplimentare menite să faciliteze înțelegerea contextului. Aceste inserții nu se limitează la explicarea termenilor izolați, ci dezvoltă sensul frazei prin parafraze, extensii sau adaosuri care au rolul de a elimina ambiguitățile și de a facilita lectura.

În analiza de față, ne vom concentra asupra celor două forme dominante ale glosării identificate în textul ediției din 1819, glosa explicativă și glosa completivă, încercând să observăm modul în care acestea contribuie la restructurarea discursului biblic și la modelarea unui vocabular adecvat exigențelor limbii române literare moderne.

3.3.1. *Glosa explicativă în B 1819*

O caracteristică a textului biblic editat la Sankt Petersburg în 1819 este prezența unor glose cu funcție explicativă sau interpretativă. Acestea au rolul de a facilita înțelegerea mesajului sacru de către un cititor adesea mai puțin familiarizat cu lexicul

[6] Pentru o clasificare detaliată a gloselor biblice, v. Gafton 2005: 44–46, Gînsac 2012: 219–220.

arhaic specific textelor veterotestamentare. În cadrul acestor strategii de dezambiguizare lingvistică, în versiunea de la 1819 apar unele forme lexicale inedite, care nu sunt atestate în versiunile anterioare și care, prin uzul lor contextualizat, denotă efortul editorilor de adaptare a limbajului biblic la normele limbii române moderne.

izdăritură ≈ cuget

Un prim exemplu pe care l-am reținut pentru analiza de față este lexemul *izdărâtură* (din *a ijdărî*, TDRG) din versetul Ier. 30:20, atestat în versiunile biblice mai vechi, din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Termenul, ieșit din uzul limbii române contemporane, reprezintă echivalentul grecescului ἔγχειρημα (cf. TDRG), fiind documentat pentru prima dată în *Anonymus Caransebesiensis*, lucrare datată de Gh. Chivu în jurul anului 1650 (cf. Chivu 2008: 23). Ulterior, apare în diverse versiuni biblice până la mijlocul secolului al XVIII-lea, fiind preluat și de revizorul ediției de la Blaj: *Nu să va întoarce urgiia măniei Domnului până ce va face și până ce va așeza* ***izdărâtura*** *inimii lui* (B 1795); *Nu să va întoarce urgiia mâniei Domnului, până va face şi până va aşăza* ***izdărătura*** *inimii lui* (B 1688); *Nu să va întoarce urgiia mâniei Domnului, până va face şi până va aşeza* ***izdăritura*** *inimei lui* (ms. 45).

Versiunea de la Sankt Petersburg glosează, între paranteze, termenul în discuție prin lexemul *cuget*, marcând astfel tranziția spre un lexic mai accesibil și mai modern: *Nu să va întoarce urgiia mâniei Domnului până ce va face și până ce va așeza* ***izdărâtura (cugetul)*** *inimii lui*. Aceeași soluție traductologică a fost preluată și de Șaguna în ediția sa: *Nu să va întoarce urgiia mâniei Domnului până ce va face și până ce va așeza* ***izdărâtura (cugetul)*** *inimii lui*. Lexemul apare, într-un context ușor reformulat, și în ms. 4389: *Nu se va întoarce mâniia urgiei Domnului, până nu va face şi nu va aşăza* ***cugetele*** *inimii sale*.

deschilinit ≈ despărțit

Tendința de modernizare a vocabularului este vizibilă și în versetul Ez. 22:26, unde forma regională *deschilinit* ‘despărțit, rupt, scos din rând’, întâlnită în B 1795 (*întră cel sfânt și întră cel spurcat nu au făcut osibire, și întră cel necurat și întră cel curat* ***n-au deschilinit***), este glosată în B 1819 printr-un termen cu o circulație mai largă: *întră cel sfânt și întră cel spurcat nu au făcut osibire, și întră cel necurat și întră cel curat* ***n-au deschilinit (despărțit)***.

În ceea ce privește textele din secolul al XVII-lea, acestea folosesc *a despărți* (B 1688 și ms. 45) și *a socoti* (ms. 4389): *Între cel sfânt şi între cel spurcatu nu osebiia şi între mijlocul celui necuratu şi celui curatu* ***nu despărţiia*** (B 1688); *între mijlocul sfântului şi spurcatului nu dăspărţiia şi întru mijlocul necuratului şi curatului* ***nu dăspărţiia*** (ms. 45); *n-au dăspărţit între cel sfânt şi între cel spurcat şi între cel curat şi între cel necurat* ***n-au socotit*** (ms. 4389). Dată fiind această situație, putem presupune că, în cazul de față, Samuil Micu a fost cel care a modificat contextul lexical existent în textele din secolul al XVII-lea, înlocuind verbul *a despărți* printr-un termen regional, *a deschilini*, specific graiurilor transilvănene (vezi DLR,

s.v. *deschilini*), soluție pe care revizorii textului de la Sankt Petersburg au încercat, apoi, să o amelioreze, introducând o glosă explicativă.

Menționăm că Șaguna a păstrat exclusiv termenul *deschilinit*, o alegere justificată de caracterul său regional, specific, aşa cum menţionam *supra*, Transilvaniei.

gâde ≈ gelat

Exemplul următor ilustrează, la rândul său, utilizarea gloselor explicative ca strategie pentru a facilita înțelegerea mesajului biblic. Astfel, termenul *gâde* 'călău' (et. nec; cf. DA), identificat în 2 Macav. 5:8, este glosat între paranteze în Biblia de la Sankt Petersburg prin termenul de origine turcă *gelat* (< tc. *ğellad*, cf. DA), adăugat pentru claritatea textului: *Și în scârbă fiind la toți ca un* ***gâde (gelat)*** *a moșiei*, față de versiunile anterioare, care au în același verset doar termenul *gâde*: *Și în scârbă fiind la toți ca un* ***gâde*** *a moșiei* (B 1795); *şi scârbit fiind ca un* ***gâde*** *moşiei lui* (B 1688); *şi oţărât fiind ca a moşiei şi a cetăţêniloru-şi* ***gâde*** (ms. 45). Și în cazul de față se poate observa intenția revizorului de a păstra termenul din versiunile anterioare, dar de a introduce, în același timp, un echivalent cu circulație mai largă în epocă.

În versiunea lui Șaguna am identificat un context identic cu cel din B 1819: *Și în scârbă fiind la toți ca un* ***gâde (gelat)*** *a moșiei*.

vedec ≈ meremet

În două locuri din B 1819 (4 Reg. 22:5; 22:6) am înregistrat termenul *meremet* (din tc. *meremet, meramet*, ngr. ***μερεμέτι***, cf. DLR), cu sensul 'lucrare de reparație', pus între paranteze pentru a explica lexemul de origine ebraică *vedec*, intrat în limba română din gr. *βεδέκ* (Munteanu 2016: CCXI): *Și l-au dat celor ce fac lucrurile în Casa Domnului, ca să întărească* ***vedecul (merametul)*** *casii*. În opinia noastră, introducerea termenului *meremet* în textul de la 1819 poate fi atribuită, cu un grad mare de probabilitate, intervenției directe a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, cel care a coordonat editarea Bibliei de la Sankt Petersburg. Această ipoteză se fundamentează pe o serie de argumente de ordin filologic: a) prezența verbului *a meremetisi*, în varianta *miritimisi*, cu sensul 'a repara', în corpusul omiletic care aparține lui Bănulescu-Bodoni, unde apare într-una din predicile sale (cf. Mihail 2001: 117); b) termenul în discuție era în uzul limbii române din epocă, atât în Moldova, cât și în Țara Românească (cf. DLR, s.v.; Arvinte 2007: 286), având sensul 'lucrare de reparație, de întreținere', fapt care sugerează că alegerea sa în B 1819 nu este întâmplătoare, ci corespunde unei intenții deliberate a editorilor de accesibilizare a textului. Prin urmare, glosarea termenului *vedec* cu *meremet* nu constituie doar o simplă actualizare terminologică, ci și un indiciu relevant în sprijinul ipotezei că această intervenţie poate fi atribuită lui Bănulescu-Bodoni.

În ediția de la 1795, versetul menționat redă varianta mai veche, preluată din Biblia de la București: *ca să întărească* ***vedecul*** *casii*, cu menţiunea că Samuil Micu oferă o explicație printr-o notă marginală, glosând termenul *vedec* prin *stricăciune*.

În versiunile biblice mai vechi, precum B 1688 și ms. 45, forma *vedec* este reprodusă fără intervenții explicative, ceea ce subliniază caracterul arhaizant și

conservator al acestor texte. În schimb, manuscrisul ms. 4389 propune o altă soluţie terminologică, utilizând pentru contextul analizat expresia *acoperemântul casei*, fapt care arată o dată în plus statutul aparte al acestui text în raport cu celelelate versiuni din secolul al XVII-lea.

Versiunea lui Șaguna a preluat întocmai fragmentul din B 1918: *ca să întărească* ***vedecul (meremetul)*** *casii*.

singif ≈ pervaz

În versetul Ex. 37:11, în care este descrisă ornarea chivotului, am înregistrat termenul *singif* (pl. *singifuri*), provenit din tc. *sincef* și desemnând elemente decorative în arhitectură (otomană), care este însoțit în B 1819 de o glosă explicativă: *pervazuri*. Dăm spre exemplificare contextul: *Și o au ferecat cu aur curat, și i-au făcut ei* ***singifuri (pervazuri)*** *de aur suciți împrejur*. Această intervenție denotă preocuparea editorilor pentru asigurarea unui acces mai facil al cititorilor la înţelesul textului diortosit, glosând termenul consacrat *singifuri* printr-un lexem mai transparent semantic pentru epoca respectivă: *pervazuri*. Această inserţie explicativă este posibil să fi apărut ca urmare a utilizării, ca sursă de control, a textului slavon al Bibliei Elisabetane, unde avem termenul *prědloženija*, cu sens asemănător: **Й сотвори трапе́зꙋ предложе́нїѧ ѿ зла́та чи́ста**. Astfel, traducătorii ediției 1819 demonstrează o atitudine filologică echilibrată, oscilând între conservatorismul textului sacru și nevoia modernizării lexicale, în contextul în care limba română se afla într-o etapă de tranziție.

În același verset din versiunile biblice anterioare atestăm prezența termenului *singif* cu sensul ‘margine decorativă, chenar sau ramă’, folosit pentru desemnarea unor elemente decorative în arhitectura otomană sau a obiectelor de cult. Astfel de împrumuturi de origine orientală erau frecvent utilizate în traducerile românești din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, ca urmare a contextului politico-cultural al epocii, marcat de influența culturii otomane în spațiul românesc. Termenul *sângif/singif* a fost atestat pentru prima dată în B 1688, fiind întâlnit apoi şi în B 1795: *Și o ferecă pre ea cu aur curat și-i făcu ei* ***sângifuri*** *de aur sucit împrejur* (B 1688); *Și o au ferecat cu aur curat, și i-au făcut ei* ***singifuri*** *de aur suciți împrejur* (B 1795). În schimb, în cele două manuscrise din secolul al XVII-lea apar termenii *zâmți* (ms. 45) și *șabac* (ms. 4389): *Și o ferecă pre ea cu aur curat și-i făcu ei* ***zâmți*** *de aur suciți înpregiur* (ms. 45); *Și o ferecă cu aur curat și-i făcu* ***șabac*** *cu aur* (ms. 4389). Menționăm că termenul înregistrat în ms. 4389 este un regionalism care provine tot din limba turcă, din *şebeke* ‘plasă’, fiind atestat mai ales în Muntenia, cu sensul ‘broderie făcută (cu ață albă) la cămăși, la fețe de masă’ (v. DLR, s.v. *șabac*).

lectică ≈ trăsură

Revizorul Bibliei de la Sankt Petersburg adaugă în versetul 2 Macav. 3:27 termenul *trăsură* între paranteze, pentru a explica un lexem mai vechi, *lectică: Și, fără de vêste căzind (Iliodor) pre pământ şi cu mult întunêrec împresurându-să, l-au apucat şi l-au pus într-o* ***leptică (trăsură)***. Aceeaşi situaţie o regăsim şi în Biblia lui Șaguna, unde mitropolitul transilvănean păstrează neschimbat contextul din B 1819, fapt ce dovedește o relație de filiație directă între cele două ediții.

Lexemul *trăsură* era întâlnit frecvent în textele din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, desemnând un vehicul pe patru roți, tras de cai sau întrebuințat la transportul persoanelor (cf. DLR, s.v.). Și această intervenție denotă o practică editorială sistematică în B 1819, care urmărea nu doar păstrarea unui vocabular moștenit din tradiția biblică, ci și accesibilizarea textului prin echivalări mai transparente semantic pentru cititorul din epocă, fără a elimina complet forma veche. Termenul în discuție nu a fost înregistrat în versiunea din 1795: *Şi, fără de vêste căzind pre pământ şi cu mult întunêrec împresurându-să, l-au apucat şi l-au pus într-o* ***leptică*** (B 1795). Samuil Micu înlocuieşte forma arhaică *năsílie* din B 1688 cu un termen de origine latină, *leptică*, variantă a lui *lectică* (lat. *lectica*), termen care, conform DLR, desemna un fel de pat sau de scaun, de regulă acoperit, purtat din față și din spate de oameni sau de animale de tracțiune utilizat ca mijloc de locomoție în Antichitate (inițial în Orient) și în Evul Mediu. Termenul *lectică* pătrunde în limba română pe filieră livrescă sau savantă, fiind atestat în texte istorice și lexicografice, precum cele ale lui Budai-Deleanu, Șincai sau Cantemir. În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea este utilizat cu sensuri mai largi, desemnând și o trăsură ușoară pe roți, de tip cabrioletă.

Biblia de la 1688 și ms. 45 folosesc termenul *năsilie*, de origine slavonă, care echivalează gr. *φορεῖον* (Munteanu 2016: CCLVI): *Şi fără vêste căzând pre pământ şi cu multu întunêrec împresurându-se, apucându-l şi întru o* ***năsílie*** *puindu-l* (B 1688); *Şi fără vêste căzând cătră pământ şi cu mult întunêrec împresurându-să, apucându-l şi întru o năsílie puindu-l* (ms. 45). În româna veche, *năsílie* (cf. slav. *nosílo*) desemna un suport de lemn, asemănător unei tărgi, destinat transportării coșciugului la biserică sau la cimitir și, mai rar, al bolnavilor (cf. DLR), prin extensie, un mijloc de transport, analog lecticii, utilizat în contexte religioase, militare sau ceremoniale. Ms. 4389 recurge la o modalitate mai liberă de traducere în raport cu obiectul desemnat, folosind subst. *pat*: *Şi cuprinse pre dânsul întunêrec mult şi-l luară în pat*.

lămpaşe ≈ lambadă/făclie

În versetul Iud. 10:24 din B 1819 apare, de asemenea, o glosă integrată în text: *și* ***lambade (făclii)*** *de argint mergea înaintea feții lui.* Revizorul ediției a introdus între paranteze termenul *făclii* pentru a explica cuvântul *lambada* „torță, făclie”, provenit din lat. *lampada* şi preluat în B 1819 pe filieră neogreacă[7], cu sonorizarea grupului consonantic *-mp-* din *λαμπα*, *-άδες* (v. DLR s.v. *lampadă*) > *-mb-*.

În același verset din B 1795 este consemnat lexemul *lămpașe*: *și* ***lămpașe*** *de argint mergea înaintea fêții lui*, care, potrivit informaţiilor dialectale extrase din atlasele lingvistice româneşti (ALR I şi ALRM II/I) şi introduse în articolul corespunzător din DLR, este un termen ce caracterizează cu preponderenţă aria intracarpatică.

[7] Precizăm că varianta atestată în epocă la autori precum Şincai sau Budai-Deleanu era *lampadă* (v. DLR s.v.). Prezenţa variantei *lambadă*, de origine neogreacă, în B 1819 se justifică prin calitatea de buni cunoscători ai limbii (neo)greceşti pe care o aveau atât mitropolitul Bodoni, cât şi egumenul Varlaam (v. Păcurariu 1993: 60, Mateevici 1993: 386; cf. şi Olariu 2019: 22).

Un aspect interesant în cazul de faţă este faptul că în acelaşi verset din B 1795 notăm lexemul *lămpaşe*: *şi* ***lămpaşe*** *de argint mergea înaintea fêţii lui,* care este în prezent un termen regional specific spaţiului intracarpatic, aşa cum apare acesta atestat în DLR s.v., articol în a cărui documentare a fost introdusă inclusiv informaţia din arhiva ALR I. În aceste condiţii, putem presupune că diortositorii versiunii de la Sankt Petersburg au resimţit caracterul regional al termenului folosit de Samuil Micu şi au decis înlocuirea lui prin dubletul *lambade/făclii*.

Un alt aspect de remarcat este faptul că aici nu ne aflăm doar în faţa unei glose explicative, aşa cum au fost toate exemplele anterioare din acest subcapitol 3.3.1, ci şi în prezenţa unei intervenţii de substituire a lexicului specific textului sursă, B 1795, fenomen lingvistic descris în capitolul anterior, 3.2. Astfel, trecerea *lămpaşe → lambade (făclii)* reprezintă o dovadă în plus a efortului explicativ pus cu consecevenţă în practică de cei doi editori ai textului de la Sankt Petersburg.

Textele din secolul al XVII-lea utilizează forma tradiţională *făclie* (din slav. *faklija*, cf. bg. *faklija*, srb. *faklja* < gr. *phakelos*, cf. TDRG, DA), care a pătruns în limba română prin intermediul textelor religioase slave. Termenul a fost atestat pentru prima dată în anul 1561 în Tetraevanghelul lui Coresi, fiind apoi frecvent întâlnit atât în uzul liturgic, cât şi în cel literar (cf. Varlaam, Neculce, Cantemir). Redăm fragmentele din B 1688 şi ms. 45: *şi făclie de argint mergea înaintea lui*. (B 1688); *şi făclii de argint mergea înaintea lui* (ms. 45).

Termenul *lambada* împreună cu glosa au fost preluate de Şaguna în versiunea sa.

În concluzie, putem reafirma faptul că introducerea gloselor explicative în Biblia de la Sankt Petersburg, inexistente în ediţiile precedente, atestă în mod convingător efortul editorilor în direcţia accesibilizării textului biblic pentru cititorul de la începutul secolului al XIX-lea.

3.3.2. *Glosa completivă în B 1819*

Aceleiaşi strategii editoriale centrate pe claritatea textului B 1819 i se subsumează şi un alt timp de intervenţie pe care am regăsit-o în pasajele analizate, şi anume utilizarea gloselor cu funcţie completivă, introduse în text cu scopul de a întregi sau de a completa enunţul cu informaţii contextuale suplimentare. În unele situaţii, acest tip de inserţii se prezintă sub forma unor echivalenţe extinse, parafraze sau dezvoltări semantice, menite să suplinească eventualele ambiguităţi ale textului-sursă, B 1795. Dăm în continuare câteva astfel de cazuri reperate în Biblia de la Sankt Petersburg.

a) Un prim exemplu îl întâlnim în Isaia 11:11, unde glosa completivă apare integrată direct în frază, între paranteze, cu scopul de a întregi contextul descriptiv: *Şi va fi în zioa acêea, adaoage-va Domnul a-şi arăta mâna Sa, ca să râvnească rămăşiţa norodului Său, carea va rămânea de la asiriiani şi de la Eghipt şi de la Vavilon şi de la Etiopiia şi de la elamiteani şi de la răsăriturile soarelui şi de la Araviia* ***(şi de la ostroavile mării)*** (B 1819). Introducerea acestei glose reprezintă o preluare fidelă după modelul său slavon, Biblia Elisabetană, unde întâlnim întocmai fragmentul discutat **и ѿ ѻстровѡ морскиѭ** în acelaşi context: **Й бѫдетъ въ дéнь ѻ́ный, приложи́тъ Гдь показа́ти рⷦкⷭ свою̀, ёже возревнова́ти по ѡ̂ста́нкⷭ про́чемⷭ люде́й**

йже а҆ще҆ ѡ҆ста́нетъ ѿ а҆ссꙋрі́ѡвъ, и҆ ѿ ег҃ꙋ́пта [...] и ѿ восто́кѡвъ солнца, и ѿ а҆рабі́и и҆ ѿ о҆строві́въ морски́хъ.

Fragmentul îl regăsim și în versiunea lui Șaguna, fapt ce reprezintă un indiciu clar că acesta a preluat fidel structura ediției anterioare, pe care a folosit-o în mod consecvent în redactarea propriului text: *Și va fi în zioa acêea, adaoage-va Domnul a-și arăta mâna Sa, ca să râvnească rămășița norodului Său, carea va rămânea de la asiriiani și de la Eghipt și de la Vavilon și de la Etiopiia și de la elamiteani și de la răsăriturile soarelui și de la Araviia (**și de la ostroavile mării**)* (B 1858).

Această inserție lexicală nu a fost înregistrată în niciuna dintre edițiile anterioare: *Și va fi în zioa acêea, adaoage-va Domnul a-și arăta mâna Sa, ca să râvnească rămășița norodului Său, carea va rămânea de la asiriiani și de la Eghipt [...] și de la răsăriturile soarelui și de la Araviia* (B 1795); *Şi va fi în zioa acêea, adaoge-va Domnul a arăta mâna lui, ca să râvnească pre cea rămasă rămăşiţa norodului care va rămânea de la asiriêni şi de la Eghípet [...] şi de la răsăriturile soarelui şi de la Arăpíme* (B 1688); *Şi va fi întru dzua acêea, adaoge-va Domnul [a arăta] mâna lui, ca să râvnească ce au rămas rămăşiţa nărodului carele să va rămânea de la asiriêni şi de la Éghiptu [...] şi de la a soarelui răsărituri şi de la Arăpime*. (ms. 45); *Şi va fi în zioa acêea, va adaoge Domnul a arăta mâna sa ca să râvnească rămăşiţa celuialalt nărod, care va rămânea de la Assiriia şi de la Eghípet [...] şi de la răsăriturile soarelui şi de la Hărăpie* (ms. 4389).

b) În Dt. 23:13 din B 1819 apare termenul *groapă*, adăugat între paranteze de către revizor, sub influenţa modelului slav, cu scopul de a detalia acțiunea prezentată: *și când vei ședea afară, să sapi cu el (**groapă**) și să acoperi spurcăciunea* (B 1819); **и҆ вѣдетъ е҆гда҃ сѣ́деши вн҃ѣ, и҆ да и҆скопа́еши и҃мъ [ѩ҃мѕ], и҆ наврати́въ покры́еши стыдѣ́ніе твоѐ въ ней** (B 1784).

Ediția lui Samuil Micu nu include această completare: *și când vei ședea afară, să sapi cu el și să acoperi*, după cum nici B 1688: *și va fi cându vei ședea afară și vei săpa cu el și, întorcând, vei acoperi ruşinea* sau ms. 45: *și va fi cându vei ședea afară și vei săpa cu el și, întorcându, vei acoperi ruşinea*, care toate urmează modelul grecesc al textului biblic. În schimb, lexemul în discuție a fost înregistrat în ms. 4389: *și când vei ieși afară, să sapi cu dănsul **groapă** și după acêea întorcându vei acoperi ruşinea.*

c) Și în Ruth 1 12:12 apare o glosă completivă, integrată în text cel mai probabil cu intenția de a întregi mesajul: *Întoarceți-vă, dară, fiicele mêle, și **vă duceți** că eu am îmbătrânit* (B 1819). Această glosă este absentă în textele anterioare: *Întoarceți-vă, dară, fiicele mêle, că eu am îmbătrânit* (B 1795); *Întoarceți-vă, dară, fêtele mêle, pentru acêea căci am îmbătrânit* (B 1688 și ms. 45), cu excepţia ms. 4389, unde avem: *Întoarceți-vă, fêtele mêle, și **vă duceți** că eu am îmbătrânit*. Coroborarea exemplelor de mai sus arată că și în acest caz B 1819 urmează tradiția textuală slavonă, spre deosebire de versiunile anterioare ale textului biblic (B 1688 şi B 1795).

d) În comparaţie cu versiunile anterioare, B 1819 atestă mult mai frecvent astfel de intervenții textuale: *De veți face așea cu ea, nu-mi va plăcea, iară izbândă*

*mie despre fieştecarele din voi voiu face (**şi după aceasta voiu înceta**)* (Jud. 15:7); *Mai bine êste a mustra decât a să mâniia (**pre ascuns**)* (Sir. 20:1); *şi voiu bate pre Iuda şi pre cei ce sânt cu el şi pre cei ce nu ascultă de cuvântul împăratului (**şi s-au gătit**)* (1 Macav. 3:14); *Iară Antioh, din suflet măhnindu-să, (**pentru Onia**) i s-au făcut milă şi au lăcrămat* […] (2 Macav. 4:37); *Numai în Vetsura au rămas oarecarii din cei ce au lăsat lêgea şi poruncile (**lui Dumnezeu**), pentru că le era lor aceasta de scăpare* (1 Macav. 10:14). Intervenţii completive similare apar şi în ms. 4389: *Măcară de aţi şi făcut voi ei aşa, iară eu tot nu voiesc bine, ce tot voiu să fac izbânda mea pre fieştecare den voi. **De-acii mă voiu aşăza*** (Jud. 15:7); *Se întristă sufletul lii Antioh pentru **Oniia** şi, plecându-se a milă, plânse […]* (2 Macav. 4:37); *Numai ce au rămas în Vetsura câţivaşi den cei ce au părăsit lêgea şi porâncile lui **Dumnezeu**, că aceasta le era lor de scăpare* (1 Macav. 10:14). Prezenţa acestor glose atât în B 1819, cât şi în ms. 4389 reconfirmă ideea unei influenţe slavone asupra celor două texte, mai precis a Bibliei de la Ostrog în cazul manuscrisului şi a Bibliei Elisabetane (sau a unei copii a acesteia) în cazul B 1819.

Spre deosebire de cele două texte la care am făcut referire mai sus, celelalte trei texte utilizate în analiza comparativă de faţă (B 1795, B 1688 şi ms. 45) nu prezintă, în versetele analizate, aceste inserţii lexicale de tip glosă. Astfel, în B 1795 avem următoarea situaţie: *De veţi face aşea cu ea, nu-mi va plăcea, iară izbândă mie despre fieştecarele din voi voiu face* (Jud. 15:7); *Mai bine êste a mustra decât a să mâniia* (Sir. 20:1); *şi voiu bate pre Iuda şi pre cei ce sânt cu el şi pre cei ce nu ascultă de cuvântul împăratului* (1 Macav. 3:14); *Iară Antioh, din suflet mâhnindu-să, i s-au făcut milă şi au lăcrămat* […] (2 Macav. 4:37); *Numai în Vetsura au rămas oarecarii din cei ce au lăsat lêgea şi poruncile, pentru că le era lor aceasta de scăpare* (1 Macav. 10:14), pe când în textul B 1688 exemplele sunt următoarele: *De veţi face aşa cu ea, nu bine voiu vrea, ce izbânda mea dentru unul fieştecarele din voi voiu face* (Jud. 15:7); *Câtu e mai bine a mustra decât a să mâniia* (Sir. 20:1); *şi voiu bate pre Iuda şi pre cei ce-s împreună cu el şi pre ceia ce defaimă cuvântul împăratului* (1 Macav. 3:14); *dară, Antioh, mâhnindu-se, şi întorcându-să spre milă şi lăcrămând […]* (2 Macav. 4:37); *Fără numai în Vetsura au rămas oarecarii din ceia ce au lăsat lêgea şi poruncile, pentru că le era lor de scăpare* (1 Macav. 10:14), iar în ms. 45 avem contexte precum: *De o veţi face aşa pre ea, nu bine voi vrea, ce izbânda mea dentru unul fieştecarele de voi voi face* (Jud. 15:7); *Câtu-i mai bine a mustra decât a să mâniia* (Sir. 20:1); *şi voiu bate pre Iuda şi pre cei ce-s împreună cu el şi pre ceia ce dăfaimă cuvântul împăratului* (1 Macav. 3:14); *dară, Antioh, mâhnindu-să, şi înturnându-să spre milă şi lăcrămând* […] (2 Macav. 4:37); *Fără numai în Vetsura au rămas oarecarii din ceia ce au lăsat lêgea şi porâncile, pentru că le era lor de scăpare* (1 Macav. 10:14). În sfârşit, inclusiv în ms. 4389 există două versete în care, comparativ cu situaţia din B 1819, lipsesc aceste glose completive: *Cât iaste mai bine a mustra decât a se mâniia* (Sir. 20:1); *şi voiu să biruiesc pre Iuda şi pre cei ce sânt cu dânsul, carii ocărăsc cuvântul împăratului* (1 Macav. 3:14), fapt care reliefează preocuparea mult mai atentă arătată de editorii versiunii de la Sankt Petersburg pentru claritatea propriului text comparativ cu toate celelalte versiuni anterioare ale textului biblic.

4. CONCLUZII

Studiul de față evidențiază faptul că Biblia de la Sankt Petersburg nu poate fi catalogată drept o simplă copie a versiunii biblice de la Blaj din anul 1795, ci trebuie înțeleasă ca rezultat al unui proces susţinut de revizuire atentă a textului lui Samuil Micu, diortositorii textului de la 1819 trebuind în permanenţă să răspundă solicitărilor a două imperative considerate, în principiu, antagonice: fidelitatea față de tradiția textuală biblică, pe de o parte, și necesitatea adaptării lingvistice a vocabularului la realitățile secolului al XIX-lea, pe de altă parte. Prin analiza comparativă cu versiunile biblice anterioare (B 1795 și B 1688), precum și cu cele două manuscrise (ms. 45 și ms. 4389) am evidențiat unele preluări pe care editorii textului B 1819 le fac din textele care le-au servit drept model, în special Biblia de la 1795 și Biblia Elisabetană, dar și soluțiile originale ale acestora, orientate spre claritate expresivă și adaptare la specificul normelor limbii române literare de la momentul respectiv.

În plus, un alt aspect important surprins de această cercetare îl reprezintă confirmarea influenței pe care Biblia de la Sankt Petersburg a exercitat-o asupra versiunii redactate de Andrei Șaguna, care preia unele soluții lexicale și contexte lingvistice deja prezente în ediția de la Sankt Petersburg. Această continuitate între cele două texte indică faptul că versiunea din 1819 a avut o receptare semnificativă în mediile ortodoxe românești, contribuind, chiar dacă în mod indirect, la modernizarea vocabularului biblic din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Biblia românească editată la Sankt Petersburg în anul 1819 reprezintă, astfel, un moment important în dinamica traducerii textului biblic în spaţiul cultural românesc, ilustrând un proces de revizuire activă şi constantă a normelor traductologice (lingvistice şi culturale), care trebuia să răspundă atât exigențelor filologice, cât și nevoilor de claritate și rafinament expresiv ale limbii române literare în formare la epoca respectivă.

ABREVIERI

Gen. – Întâia carte a lui Moisi Facere
Ex. – A doao carte a lui Moisi Ieșire
Jud. – Cartea judecătorilor lui Israil
4 Reg. – Cartea împăraților a patra
Ruth – Cartea Ruth
Ier. – Cartea proorocului Ieremiia
Ez. – Cartea proorocului Iezechil
Iud. – Cartea Iudithei
Dt. – A cincea carte a lui Moisi. A doao lêge
Ios. – Cartea a lui Iisus Navi
Is. – Cartea proorocului Isaia
Sir. – Cartea înțălepciunii lui Iisus, fiiul lui Sirah
1 Macav. – Cartea întâia a Macaveilor
2 Macav. – Cartea a doao a Macaveilor

BIBLIOGRAFIE

Arvinte 2007 = Vasile Arvinte, *Normele limbii literare în opera lui I.L. Caragiale*, Iași, Casa Editorială Demiurg.

B 1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Şerban Vodă Cantacuzino, Domnul Ţării Româneşti,

retipărită după 300 de ani în facsimil şi transcriere cu aprobarea Sfântului Sinod şi cu binecuvântarea Prea fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, Editura Institutului Biblic de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

B 1784 = ***БІ БЛІА СЇРѢЧЬ КНЇГИ СЇЩЄННАГѠ ПИСАНІЯ ВЄТХАГѠ Й НѠВАГѠ ЗАВѢТА*** (Elisavetinskaya Biblia), Moskva (= Biblia Elisabetană).

B 1795 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi şi a ceii Noao, care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înţălesul limbii româneşti* […], Blaj [ediţie modernă: Roma, 2000].

B 1819 = *Bibliia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi şi a ceii noao, cu chieltuiala Rossieneştii Soţietăţi a Bibliei*, în Sanktpeterburg, în tipografia lui Nic. Grecea, în anul 1819, august 15 zile, Sankt Petersburg.

B 1858 = *Bibliia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii cei vechi şi a cei noao, tipărită* [...] cu binecuvântarea presfinţitului Domn Andreiu, Baron de Şaguna, Sibiiu, 1856–1858.

Chivu 2008 = *Anonymus Caransebesiensis – sursă importantă pentru* ***Dicţionarul limbii române***, în *Lucrările primului simpozion internaţional de lingvistică* (*Bucureşti, 13–14 noiembrie 2007*), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 19–24.

Ciobanu 1992 = Ştefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, Chişinău, Editura Enciclopedică „Gh. Asachi”.

DA = *Dicţionarul limbii române*, Academia Română, 1913–1948.

DELR = *Dicţionarul etimologic al limbii române*, vol. I, A–B, 2011, vol. II, C, I parte (*ca-cizmă*), 2015; vol. II, C, partea a II-a (*clac-cyborg*), 2018, vol. III, D, I parte (*da-djinn*), 2023, Bucureşti, Editura Academiei Române.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei, 1965 ş.u.

DLRLV = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.

Gafton 2005 = Alexandru Gafton, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”.

Gafton 2012 = Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară. Contribuţia traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”.

Gînsac 2012 = Ana-Maria Gînsac, *Glosarea numelor proprii în vechile traduceri româneşti ale Bibliei*, în vol. *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică şi traductologie*. *Lucrările Simpozionului naţional „Explorări în tradiţia biblică românească şi europeană”, ediţia a II-a, Iaşi, 4–5 noiembrie 2011*, Eugen Munteanu, Ana-Maria Gînsac, Maria Moruz (eds.), Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, p. 219–227.

Mateevici 1993 = Alexandru Mateevici, *Tipăriturile noastre bisericeşti*, în *Opere*, Chişinău, Editura Ştiinţa, p. 354–391.

MDA = *Micul dicţionar academic*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, vol. III, I–L; vol. IV, Q–R–S, 2003.

Mihail 2001 = Zamfira Mihail, *Limba română în scrieri parenetice din Basarabia (1812–1865)*, Bucureşti, Editura Fundaţiei „România de mâine”.

Miklosich Lex. = Franz Ritter von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum: emendatum auctum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862–1865.

Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688 (coord.: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Gabriela Haja, Paul Miron, Eugen Munteau), 25 vol., Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 1988–2015.

Ms. 4389 = Biblioteca Academiei Române, *Manuscrisul românesc nr. 4389*; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, realizată după slavonă și latină de Daniil Andrean Panoneanul în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (manuscris consultat în seria *Monumenta Linguae Dacoromanorum*. *Biblia 1688*).

Ms. 45 = Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, *Manuscrisul românesc nr. 45*; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, realizată de Nicolae Milescu și revizuită de un anonim moldovean (probabil Dosoftei) în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (manuscris consultat în seria *Monumenta Linguae Dacoromanorum*. *Biblia 1688*).

Munteanu 2008 = Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas.

Munteanu 2016 = Eugen Munteanu, *Studiu asupra lexicului din Ms. 45*, în *Vechiul Testament – Septuaginta. Versiunea lui Nicolae Spătarul Milescu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", p. CCXI–CCXC.

Olariu 2019 = Veronica Olariu, *Biblia de la Sankt Petersburg (1819). Studiu lingvistic*, Iași, Editura Doxologia.

Olariu 2024 = Veronica Olariu, *Sursele „Bibliei de la Sankt Petersburg" (1819) – o abordare comparativă*, în „Philologia", LXVI, iule-decembrie, Chișinău, p. 61–74.

Ostrog = *БИБЛИѦ СИРѣЧ КНИГЄ ВѢТХАГО И НОВАГО ЗАВѢТА ПО ЗЪЫКО СЛОВѢНСКѠ*, Ostrog, 1581.

Păcurariu 1993 = Mircea Păcurariu, *Biserica din Basarabia după 1812. Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni*, în vol. *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, p. 53–62.

Septuaginta = *Septuaginta, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.

Stadnițki 1894 = Avksentii Stadnițki, *Gavriil Banulesco-Bodoni, ekzarh Moldo-Vlahijskij (1808–1812) i mitropolit Kișinevskij (1813–1821)*, Chișinău.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 2. überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron. Band I–III, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1986–1989.

Ursu 2012 = N.A. Ursu, *Contribuţii la istoria culturii româneşti. Studii şi note filologice*, Iași, Editura Cronica.

LEXICAL EVOLUTIONS IN THE TRANSLATION OF ROMANIAN BIBLICAL TEXTS – SOME ASPECTS

ABSTRACT

This article explores lexical change in Romanian Bible translations, focusing on the Saint Petersburg Bible printed in 1819. The study adopts a comparative approach, examining this version alongside earlier Romanian editions, namely, the Blaj Bible (1795), the Bucharest Bible (1688), and manuscripts Ms. 45 and Ms. 4389. Primary sources such as the Septuagint, the Vulgate, the Elisabethan Bible, and the Ostrog Bible are also consulted as reference points for evaluating the fidelity and stylistic orientation of the Romanian texts, as well as Șaguna's edition, in order to identify possible influences.

The research highlights how Romanian Bible translations contributed to the modernization of the literary language, providing a framework for lexical consolidation and refinement, particularly in religious discourse. The Saint Petersburg Bible is shown to introduce notable

lexical interventions, including new terms and stylistic adjustments aimed at enhancing clarity and accessibility for its contemporary readership.

Special attention is given to the role of explanatory and completive glosses, which reflect a deliberate editorial strategy of semantic clarification and adaptation to the expected level of reader comprehension.

Another key finding is the influence of the 1819 edition on the Șaguna Bible, which adopts several lexical choices and formulations, indicating the broader circulation and reception of the Saint Petersburg text in 19th-century Romanian Orthodox circles.

The study concludes that the Saint Petersburg Bible should not be viewed merely as a reproduction of the 1795 text, but rather as the product of active revision. It embodies a balance between preserving the biblical tradition and responding to the emerging linguistic norms of modern Romanian. As such, it represents an important point in the evolution stage in the development of Romanian biblical language and the broader literary standardization process.

Keywords: *Romanian Bible translations, Saint Petersburg Bible (1819), Blaj Bible (1795), Șaguna Bible (1856–1858), comparative study, lexical analysis, explanatory and completive glosses*.